

CZU: 37.013.43

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4557369>

DIMENSIUNI CONCEPTUALE ALE NOȚIUNII DE CULTURĂ. CE ESTE CULTURA ȘI DE CE AVEM NEVOIE DE EA ASTĂZI?

Alexandra CLAPATIUC

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

În încercarea de a răspunde la întrebarea „Ce este cultura și de ce avem nevoie de ea astăzi?” în cadrul educației, autorul examinează dimensiunile conceptuale ale noțiunii de cultură prin prisma diferitor școli de gândire, direcții, teorii, modele și interpretări sistematice ale științelor umanistice, printre care antropologia și filosofia culturii. Reliefând ideea că ontologia umană este condițională celei culturale, este relevată ideea că anume cultura determină devenirea umană la nivel individual (personalitate) și colectiv (societate), mediind integralitatea, originalitatea personalității și potențialitățile sale creatoare. În aceeași ordine de idei, sunt abordate și două concepte fundamentale inerente fenomenului cultural, precum: „valoare” – reprezentând un ideal, o lume la care aspiră ființa umană și „stil” – determinantă a unității manifestărilor spirituale esențiale.

Urmărind valențele pedagogice de formare a unei personalități complete și devenirii umane drept om și creator, autorul elucidează fenomenul cultural întâi de toate drept manifestare a *spiritului*, congenital ființei umane și immanent definiției plastice a omului. Revenind în aria problematicilor educației actuale, în ideea că „școala” este cel mai important institut social menit să pună în valoare fenomenele culturii în vederea „cultivării spiritului uman” și revelării esențelor teleologice ale ființei umane, sunt puse în discuție efectele „crizei spirituale/culturale” a postmodernității, marcând drept principală pierdere a contemporaneității – cea a „omului deplin”.

Cuvinte-cheie: cultură, valoare, stil, școli de gândire, educație în spiritul culturii, criza spiritualității/culturală.

CONCEPTUAL DIMENSIONS OF THE NOTION OF CULTURE.

WHAT IS CULTURE AND WHY DO WE NEED IT TODAY?

In an attempt to answer the question “What is culture and why do we need it today?” in the context of contemporary education, the article examines the conceptual dimensions of the notion of culture in terms of different schools of thought, directions, theories, models and systemic interpretations of the humanities, including anthropology and philosophy of culture. Emphasizing the idea that human ontology is conditional on the cultural one, it is the culture that determines human becoming at the individual (personality) and collective (society) level, mediating the integrity, the originality of the personality and its creative potentialities. In the same vein, the article presents two fundamental concepts inherent to the cultural phenomenon such as: “value” - representing an ideal, a world to which the human being aspires and “style” - determinant of the unity of essential spiritual manifestations.

Following the pedagogical valences of forming a complete personality and becoming human as a man and creator, the article elucidates the cultural phenomenon first of all as a manifestation of *the spirit*, congenital to the human being and immanent to the plastic definition of man. Returning to the area of current education, in the idea that the “school” is the most important social institute designed to highlight cultural phenomena in order to “cultivate the human spirit” and reveal the teleological essences of the human being, the article also discusses the effects of the “spiritual/cultural crisis” of postmodernity, marking as the main loss of contemporaneity - that of the “complete man”.

Keywords: culture, value, style, schools of thought, education in the spirit of culture, crisis of spirituality/culture.

Introducere

Teoreticienii vorbesc azi cu temei despre *puterea culturală* a unei societăți, înțelegând prin aceasta ansamblul activităților care vizează cunoașterea și comunicarea, creația valorilor, educația și învățarea noilor coduri ale vieții spirituale, procesarea informațiilor și formarea deprinderilor de a le utiliza etc. [1, p.9]. De altfel, în contextul crizelor generate în societatea postmodernă noile orientări științifice mondiale converg și se focalizează tot mai mult asupra fenomenului și dimensiunilor culturii.

Marcată de transformările viziunilor științifice și artistice, ale mentalităților sociale și conduitelor culturale, știința contemporană plasează problematica culturii drept centrală pentru toate științele umanistice și nu doar, printre care: antropologia culturii, filosofia culturii, teoria culturii/culturologia, sociologia culturii, estetica etc.

Din perspectiva cercetărilor ultimelor decenii tot mai sonoră devine ideea necesității resolidarizării valorilor culturii, condiții în care tendințele de *integralitate*, *umanizare* și *culturalizare* a personalității prin educație devin necesități austere ale sistemelor de învățământ, drept cel mai important sistem social instituțional responsabil pentru formare și orientare.

În acest cadru de referință ar trebui să menționăm aspectul ce ține de imposibilitatea cercetării exhaustive a tuturor sensurilor, fenomenelor și proceselor „culturii”, profund interdependente și ireductibile la un singur scop, sens sau funcție în vederea multidimensionalității interpretative a semnificațiilor acestor concepte, însumând imensitatea manifestărilor și relațiilor umane.

Pornind de la aceste constatări, cercetarea în cauză își propune examinarea fenomenologiei culturii întâi de toate prin prisma valențelor pedagogice de modelare a personalității umane integre și, în fond, a culturii umane personale (cultura artistică a personalității) în spiritul valorilor universale și devenirii umane drept om și creator prin valorificarea instrumentarului și valențelor educative ale artei. În scopul unei fundamentări științifice explicite, considerăm inexorabilă examinarea dimensiunilor conceptuale ale „culturii” concordante fondului psihopedagogic și raporturilor cu dimensiunile educației. Având în vedere complexitatea problemei cercetate, diversitatea ariilor și domeniilor științifice de cercetare, au fost aplicate metode teoretice și interpretative de cercetare, precum: metoda cronologică, comparația, metoda monografică, metoda retrospectivă și cea prospectivă.

Rezultate și discuții

În exercițiul de a schița direcțiile fundamentale de examinare a culturii și valențelor educaționale ale acesteia, considerăm referențiale cercetării date și congruente ideii de „devenire umană” și „cultivare a spiritului uman” considerațiile cercetătoarei *T.Callo*. În viziunea autoarei, „cultura este cea care condiționează **originalitatea personalității**. [...] Cultura nu este sugestie în favoarea monotoniei și operării standarde, ci, dimpotrivă, pledoaria cea mai convingătoare pentru originalitate. Educația trebuie să se organizeze în jurul unor produse înalt culturale, care permit personalității să perceapă o serie de posibilități, să găsească o mulțime de căi de urmat, să facă din lume o prezență a propriei interiorizări. Subiectul trebuie să participe la o cultură. Intrând în rezonanță cu operele din sfera culturii, vibrând la întâlnirea cu ele, înseamnă a deveni om. [...]”

Educația în spiritul culturii, al umanismului științific, tehnic, artistic, pentru cultură, are ca perspectivă devenirea omului ca receptor și creator de cultură. Prin educație, cu ofertele ei culturale, ne creăm un mod cultural personalizat de viață, un mod propriu de raportare la lume și la noi înșine, ne construim propria identitate. Prin educație, dobândim trebuința de a trăi cultural, de a beneficia de avantajele culturii și civilizației. Prin educație învățăm și ne alimentăm convingerea că „o cultură nu se moștenește, ci se cucerește”, după spusele lui Andre Malraux” [2, p.47].

În aceste condiții, trebuie să subliniem că sistemele de învățământ sau „școala” dețin un rol privilegiat în transmiterea, propagarea și punerea în valoare a valențelor culturii, drept forme instituționale ale acesteia, fapt ce comportă o responsabilitate vitală în alegerea căilor, modalităților și modelelor de realizare a educației.

Apelând la etimologie, termenul „cultură”, provenit încă din antichitate în limba latină, avea semnificația de „teren arabil”, „cultură agricolă”. Preluat ulterior de *Cicero* și *Horațiu*, „cultură” a căpătat sensul „prelucrării sufletului uman” – „cultura animi”, principala funcție a căreia fiind transformarea, educația, cultivarea omului.

Urmând examinarea unor aspecte ale evoluției etimologice ale termenului „cultură”, este relevant a menționa că în raport cu termenul „civilizație” provenit la fel din latină (de la *civis* – cetățean care trăiește într-o cetate/stat) s-au format două accepțiuni distinse în viziunea franceză și germană. În tratarea franceză cultura reprezenta doar o derivată, o parte a civilizației, iar în accepțiunea germană cultura reprezenta „**spiritul**”, valorile, „spirit al poporului”, „spirit al epocii” aflat net superior civilizației, cea din urmă întruchipând doar formele practice, exterioare ale vieții ca tehnologiile, instituțiile, legile etc. Referențiale în această privință considerăm ideile lui L.Bloga, adept al variantei germane: „*Cultura răspunde existenței umane întru mister și revelare, iar civilizația răspunde existenței întru autoconservare și securitate*. Între ele se cascadează deci o deosebire profundă de natură *ontologică*” [3, p.410].

Drept fenomen și problemă a științei cultura devine în sec. XIX și XX, când apar numeroase școli de gândire, direcții, teorii, modele și interpretări sistematice. Una dintre aceste științe este *antropologia culturii* ce a primit răspândire în special în spațiul american. Axată pe terenul cercetărilor etnografice și etnologice, această știință a avut drept scop cercetarea evoluției societăților umane prin studiul practicilor și produselor culturale deja existente.

În anul 1952 doi antropologi americani, *Alfred Kroeber* și *Clyde Kluckhohn*, publică o cercetare amplă a definițiilor și marilor construcții și modele de gândire existente până atunci asupra conceptului „cultură” ce a inclus 164 de definiții din diferite științe umanistice (filosofie, istorie, sociologie, psihologie, antropologie ș. a.), clasificând definițiile în șase categorii: 1. Enumerativ descriptivă (o listă a conținutului culturii); 2. Istorică

(accentul pe moștenirea socială, tradiție); 3. Normativă (se concentrează pe idealuri sau idealuri plus comportament); 4. Psihologică (învățare, obișnuință, ajustare, dispozitiv de rezolvare a problemelor); 5. Structurală (concentrarea pe modelul sau organizarea culturii); 6. Genetică (simboluri, idei, artefacte)".

În urma unei analize ample autorii au formulat propria definiție de sinteză: „Cultura constă din modele implicite și explicite ale comportării și pentru comportare, acumulate și transmise prin simboluri, incluzând și realizările lor în unelte. Miezul esențial al culturii constă din idei tradiționale, apărute și selecționate istoric, și, în special, din valorile ce li se atribuie; sistemele de cultură pot fi considerate, pe de o parte, ca produse ale acțiunii și, pe de altă parte, ca elemente ce condiționează acțiunea viitoare” [4, p.181].

„Kroeber și Kluckhohn (1952) au văzut termenul ca fiind primul (în anii 1700) semnificând un fel de istorie generală. O a doua tulpină de sens, *de la Kant la Hegel* (sfârșitul anilor 1700 până la începutul anilor 1800), aliniază sensul la „cultura iluministă și cultura de îmbunătățire”, noțiune care a dat loc cuvântului „spirit” (Geist) pe măsură ce se îndepărta de cuvântul „cultură”. Al treilea sens și (pentru Kroeber și Kluckhohn) tulpina actuală, care se dezvoltă după 1850, tratează cultura ca „*modul caracteristic al existenței umane*”. Autorii au susținut că utilizarea germanică a termenului a devenit ulterior conceptualizarea adoptată de antropologi. În Anglia, una dintre cele mai vechi definiții ale culturii (Matthew Arnold în 1869) a fost „urmărirea perfecțiunii totale prin cunoașterea ... celui mai bun ce a fost gândit și spus în lume”. (...) Aceasta reflectă o tulpină de definiție diferită, concomitentă cu viziunea germană de Kultur, care s-a concentrat pe perfecționare și pe expresia asociată cu „artele plastice” [5, p.6].

În 1983, *Raymond Williams* a urmărit semnificația cuvântului german *Kultur* din perspectiva a trei semnificații categoriale. „Primul se referă la „cultivare” a indivizilor sau a unui grup de oameni în termeni de „proces general de dezvoltare, intelectuală, spirituală și estetică”, o utilizare folosită din secolul XVIII. Celelalte utilizări, fiecare mai contemporană, includ un „un mod de viață particular, fie al unui popor, al unei perioade, al unui grup sau al umanității în general” și „lucrările și practicile activității intelectuale și mai ales artistice”. Acest ultim sens, a susținut Williams, este cel mai utilizat și legat de literatură, artă, muzică, sculptură, teatru și alte forme de artă” [*Ibidem*, p.6].

„Enciclopedia antropologiei sociale și culturale (Barnard & Spencer, 1996) oferă o imagine similară, prezentând două tulpini concurente ale definiției pentru cultură. Unul urmărește definiția menționată de Arnold, tratând cultura ca un concept abstract, ceva pe care „toată lumea îl avea, dar pe care unii îl aveau mai mult sau mai puțin” și echivalând-o cu civilizația. Această viziune a culturii apare încă din lucrările unor scriitori, precum *Francis Bacon*, care au tratat cultura ca manierele și cunoștințele pe care le obține un individ (Bolaffi, Bracalenti, Braham și Gindro, 2003). Cealaltă tulpină începe cu romanticii germani, precum *Herder*, dar mai ales găsește voce la *Franz Boas* și la urmașii săi. Boas a fost unul dintre primii care a tratat cultura la plural, adică a vorbit despre „culturi” ca grupuri de oameni, deși această utilizare se întoarce până la *Herder* în 1776 (Barnard și Spencer, 1996) [*Ibidem*, p. 6-7].

Pentru elucidarea sensurilor și temelor contemporane ale definiției de cultură am apelat la o cercetare amplă realizată în 2006 de antropologii americani *J.R. Baldwin*, *S.L. Faulkner*, *M.L. Hecht* și *S.L. Lindsley* în lucrarea „*Redefining culture*”, ce a inclus cercetarea și structurarea definițiilor apărute după 1952 până în 2006. În cele din urmă, autorii au stabilit șapte teme generale pentru clasificarea definițiilor, după cum urmează:

- ✓ „*Structură / model*: definiții care privesc cultura în termeni de un sistem sau cadru de elemente (de exemplu, idei, comportament, simboluri sau orice combinație dintre acestea sau alte elemente).
- ✓ *Funcție*: definiții care văd cultura ca un instrument pentru atingerea unor scopuri.
- ✓ *Proces*: definiții care se concentrează pe construcția socială continuă a culturii.
- ✓ *Produce*: definiții ale culturii în termeni de artefacte (cu sau fără intenție simbolică deliberată).
- ✓ *Rafinament*: definiții care încadrează cultura ca un simț al cultivării individuale sau de grup către intelect sau moralitate superioară.
- ✓ *Putere sau ideologie*: definiții care se concentrează pe puterea bazată pe grup (inclusiv definiții postmoderne și postcoloniale).
- ✓ *Apartenență la grup*: definiții care vorbesc despre cultură în termeni de loc sau grup de oameni sau care se concentrează pe apartenența la un astfel de loc sau grup” [*Ibidem*, p.30-31].

O altă știință fundamentală apărută în secolul XIX-lea ce a avut ca obiect central fenomenul culturii este *filosofia culturii*, care unește astfel de domenii ale umanității precum valorile și creația umană, revelând o adevărată ontologie a umanului. *G.Georgiu*, profesor român, autorul unui curs sistemic al filosofiei culturii

realizat în 2011, menționează că gândirea modernă axată pe știința clasică a naturii dominată de raționalism a dat naștere multiplelor orientări și școli de gândire mediate de opoziții consacrate, precum: cultură/natură, spirit/materie, subiectiv/obiectiv, valori/fapte, mentalități/instituții, particular/universal, cultură/civilizație, subiect/obiect, unitate/diversitate, relevând:

1) *abordări evoluționiste* (sec. XIX) dezvoltate de E.Taylor (3 etape de evoluție: animism, politeism, monoteism / sălbăticie, barbarie, civilizație) și J.G. Frazer (3 etape de evoluție: magie, religie, știință);

2) *teoria morfologică a culturii* dezvoltată de O.Spangler în renumita lucrare „Decăderea Occidentului” și de L.Frobenius (ideea „sufletului imanent” – *paideuma* formelor de creație);

3) *abordări simbolice* dezvoltate de E.Cassier și L.Bloga (câmp de creație simbolică, „suflet colectiv”);

4) *abordarea lui Franz Boas* (limba – paradigmă de cercetare pentru sistemele simbolice);

5) *abordarea lui Edward Sapir*, orientare relativistă (specificitatea culturilor – raportul dintre limbă, structurile inconștientului colectiv, configurația personalității);

6) *abordarea lui Alfred Kroeber* (unitatea internă a culturilor, „pattern”);

7) *orientarea culturalistă* dezvoltată de A.Karinder, R.Linton, R.Benedict și M.Mead, care au înaintat „teoria culturală a personalității”, concepția de „pattern, conceptul „personalitate de bază” (Cultura – structuri învățate: valori, credințe, modele comportamentale transmise prin educație, socializare și aculturație. Sisteme de învățământ – instituții comportamentale formatoare de atitudini, raporturi sociale);

8) *abordări funcționaliste* dezvoltate de B.K. Malinovski și A.R. Radcliffe-Brown (cultura – set de funcții universale);

9) *concepții neoevoluționiste* dezvoltate de L.White, J.H. Steward și M.Sahlins, orientare relativistă (cultura nu este un continuum, ci pluralitatea liniilor de evoluție, flux universal);

10) *abordări structuraliste* dezvoltate de C.Levi-Strauss (culturile – întreguri cu structuri universale rezistente la schimbare (nucleu));

11) *orientări semiotice* dezvoltate de U.Eco și I.Lotman (cultura – „suma informațiilor neereditare” ce răspund nevoilor, iar prin cultură societatea organizează, codifică, teaurizează și transmite experiența umană);

12) *teoria psihanalitică* dezvoltată de F.Nietzsche („voința de putere”, apolinic (rațional) și dionisiac (irrațional)), S.Freud (Sine – inconștient, Eu – intermediar al subiectivului cu realitatea, Supraeu – cenzor al inconștientului prin valori) și de C.G. Jung (mituri și arhetipuri universale fundamentale) [1].

Fiind respinsă de marile construcții filosofice tradiționale, în viziunea cercetătorului filosofia culturii trece de la ontologia generală din perspectiva naturii la ontologia socială din perspectiva istorico-socială și, prin urmare, la ontologia culturală, fiind desprinse șase linii generale de raportare a culturii, precum: 1) raportul cultură – natură, 2) perspectiva axiologică, 3) raportul cultură – civilizație, 4) evoluția istorică a tipurilor de cultură, tradiție și inovație, 5) unitatea și diversitatea în câmpul culturii, 6) sisteme integrate de valori și forme de expresie (epoci, stiluri, curente culturale).

„Astfel, la începutul secolului XX, filosofia culturii și disciplinele sociale erau marcate de conflictul subiacent dintre două paradigme culturale, paradigme ce orientau demersurile din științele naturii și din cele sociale. **Paradigma clasică** are ca substrat *teza universalității rațiunii umane* și, implicit, ideea că valorile specifice ale civilizației occidentale, cu performanțele lor tehnologice, au un caracter intrinsec universal, că ele reprezintă modelul consacrat și omologat al progresului social. Dimpotrivă, **paradigma relativistă**, cu antecedente variate în gândirea modernă, dezvoltă condiționările multiple prin care o cultură este modelată de contextul istoric și existențial în care ființează.

Evoluția gândirii sociale din spațiul european a consacrat astfel *dualitatea cultură/civilizație*. Este vorba de două concepte cu vocație generalizatoare și sintetică. Ele despart și grupează toate creațiile umane în două emisfere, după criteriul funcției lor predominante: creații simbolice sau/și instrumentale. Sunt două tipuri de activități, de atitudini, de opere și de finalități, *două dimensiuni constitutive și corelative ale existenței umane*: una orientată spre ideal, alta spre real, una spre valori, alta spre bunuri, una spre semnificații, alta spre fapte, una spre viața spirituală interioară, alta spre confortul material exterior; una se sprijină pe credințe și atitudini subiective (individuale și colective), alta pe demersuri ce aspiră la o cunoaștere obiectivă; una întemeiază identități și diferențe, alta facilitează cooperări, deschideri și integrări relative” [1, p.28].

Un punct esențial de remarcat este că „filosofia culturii s-a născut în jurul a două concepte fundamentale: *valoare și stil*. Primul concept vizează semnificațiile pe care le au creațiile umane într-un context dat, iar al doilea – unitatea formelor de gândire și de expresie. Ulterior, la acestea s-au adăugat și alte concepte și realități studiate: forme simbolice, limbaje, forme de comunicare, sens, semnificație, interpretare etc.” [Ibidem, p.15].

Vorbind despre *stil* drept concept culturologic, C.B. Ланина afirmă, de exemplu, că „în esență, este un principiu constructiv stabil ce există nu doar într-un anumit tip istoric de cultură, dar și în fiecare cultură națională, se manifestă în creația fiecărui autor în parte. De fapt, însuși conceptul de „stil” apare încă în cultura Greciei antice și are o relație directă cu „stylus-ul” – bețișor pentru scriere. Fundamentele oricărui stil sunt anumite principii vizionare ce reflectă autoconștiința epocii și se transformă mai apoi în anumite procedee constructive ale limbajului. Oricare stil tinde spre o expansiune culturală, aspirând nu doar a subordona toate domeniile de creație, dar și invadând diferite domenii ale activității umane. Prin urmare, stilul înseamnă unitatea interioară și exterioară a culturii.

Pentru fiecare epocă culturală concretă este caracteristică tendința de a determina acele forme ale cunoașterii și transformării poetice a lumii, care vor fi recunoscute drept cele mai perfecte pentru aceasta, reflectând spiritul și esența acestei culturi. În originalitatea stilistică a epocii ca în oglindă sunt reflectate viziunile culturii despre sine însăși, viziunile specifice despre *ierarhia valorilor* acestei culturi și modalitățile de creare a unui limbaj specific de expresie, definitoriu doar pentru ea” [6, p.72].

Conceptul „stil” drept determinantă a unității manifestărilor spirituale esențială pentru cultură și artă îl regăsim în teoria (sistemul filosofic) a lui L.Blaga. Potrivit autorului, „*stilul*, atribut în care înflorește substanța spirituală, e factorul imponderabil prin care se împlinește unitatea vie într-o varietate complexă de înțelesuri și forme. Stilul, mănunchi de stigme și de motive, pe jumătate tănuite, pe jumătate revelate, este coeficientul prin care un produs al spiritului uman își dobândește demnitatea supremă la care poate aspira. Un produs al spiritului uman își devine sieși îndestulător, înainte de orice, prin „stil”. (...) Stilul e un fenomen dominant al culturii umane și intră într-un chip sau altul în însăși definiția ei” [3, p.11-12]. „*Producerea unui stil* e un fapt primar, asemănător faptelor din cele șase zile ale Genezei; constatarea ca atare a unui stil e un fapt epigonic, de reprivire duminecală. Producerea unui stil e un fapt abisal, de proporții crepusculare” [Ibidem, p.13-14].

Pe aceeași undă cu Blaga, cercetând de-o viață fenomenele artei și esența „stilului”, istoricul artei E.H. Gombrich menționează că „printr-un proces de retrospectivă, stilurile pot ajunge să exprime spiritul unei epoci – o epocă care a dobândit calitatea unui mit” [7, p.291]. Analizând considerațiile mai multor cercetători, printre care Wolfflin, Simmel, Riegl, Wörringer, Frobenius, Dvorak, Spengler, Keyserling, L.Blaga înaintează propriii descriptori/categorii ale stilului, remarcând că „filosofia istoriei și a culturii ar fi cruțată de multe rătăcirii inutile, dacă s-ar hotărî să-și revizuiască ideea despre stil. Înainte de orice filozofia trebuie să înceteze de a gândi stilul monolitic. Iată câteva revizuiți nu numai posibile, dar și necesare:

1. Orice stil e „cosmoidal”. Stilul se întemeiază, adică totdeauna, pe un complex de categorii abisale discontinue, sinergic, arhitectonic combinate. O categorie e totdeauna substituibilă prin altele de același gen.

2. Unitatea de stil nu e un ceva absolut. Stilul, fiind întemeiat pe o combinație arhitectonică de factori discontinui, manifestă o remarcabilă elasticitate.

3. Există stiluri „individuale”. Niciodată însă un stil nu e individual prin toate categoriile sale abisale. Cel puțin câteva, dintre cele importante, sunt totdeauna colective.

4. Există stiluri „colective”. Nu putem generaliza însă prea mult un stil, fiindcă cu cât îl generalizăm, cu atât îl restrângem la mai puține categorii abisale. Or un stil are, precum știm, caracter cosmoidal, ceea ce înseamnă că trebuie să-l legăm cel puțin de un anume număr minim de categorii abisale. Când reducem stilul și dincolo de acest minim, nu mai avem de a face propriu-zis cu un „stil”, ci doar cu categorii abisale izolate” [3, p.438].

În continuarea celor două orizonturi blagiene (real și metafizic), V.Pâslaru afirmă că „valoarea se produce din interacțiunea celor două sfere ale existenței umane: fizică și metafizică” [8, p.5]. Or, după Blaga, „ființa umană există în două feluri, condiționate ambele de două orizonturi cu totul diferite. Un mod este acela al existenței omului în lumea dată, concretă, sensibilă, în vederea autoconservării sale. Al doilea mod este acela al existenței omului în orizontul misterului, cu scopul de a-și revela acest mister” [9, p.71]. Definind caracterul și importanța valorii prin prisma cunoașterii empirice, științifice și artistice, V.Pâslaru constată, de altfel, că „definirea valorii nu este indiferentă nici față de educație în general, prin care se înțelege un *sistem de acțiuni ordonate epistemologic, teleologic, conținutal (=axiologic) și tehnologic de formare-dezvoltare a ființei umane*, fiecare dintre componentele definitorii ale educației fiind o valoare, ca și acțiunea de a educa [8, p.9].

Examinând relația dintre cultură și *valoare* în ideea că ontologia umană este primordial „axiocratică” după G.Georgiu, putem menționa cele mai relevante concepții despre valoare privind unul dintre raporturile consacrate dintre obiectiv și subiectiv, printre care 1) *concepțiile autonomiste* marcate de gânditorii neokantieni

în care valorile au statul ideilor platoniene (H.Rickert, W.Winderband, N.Hartaman); 2) *concepțiile psihanalitice* potrivit cărora valoarea este expresia sublimată a dorințelor (S.Freud, C.G. Jung); 3) *concepțiile relaționiste* potrivit cărora valorile nu sunt substanțe, ci relații specifice dintre obiect și subiect, obiecte corelative ale unor „intuiții emoționale” (M.Schiller, P.Andrei, T.Vianu, L.Grünberg).

Așadar, potrivit lui *L.Grünberg*, „valoarea apare astfel ca acea relație între subiect și obiect în care, prin polaritate și ierarhie, se exprimă prețuirea acordată (de o persoană sau de o colectivitate umană) unor însușiri sau fapte (naturale, sociale, psihologice), în virtutea capacității acestora de a satisface trebuințe, necesități, dorințe, aspirații umane, istoricește condiționate de practica socială. Astfel spus, valoarea este relația socială în care se exprimă prețuirea acordată unor obiecte sau fapte, în virtutea unei corespondențe – istoricește determinate de mediul sociocultural – a însușirilor lor cu trebuințele unei comunități umane și idealurile generate de acestea” [1, p.37].

În cele din urmă considerăm necesar de a revela „*concepția activistă*” a esteticianului și filosofului român *T.Vianu*, drept referențială cercetării date prin importanța dimensiunilor psihopedagogice și educaționale pe care le evidențiază. În viziunea lui *Vianu*, concepția sa integrează orientările autonomiste, psihologice și relaționiste reușind a concilia raporturile fundamentale ale axiologiei dintre caracterul obiectiv și subiectiv, individual și social, rațional și afectiv al valorilor.

Dezvoltând ideile concepției autonomiste a neokantienilor și tezele lui *Im.Kant*, ce a marcat distincția dintre valorile teoretice, morale și estetice (adevăr, bine, frumos), dar și orientările platoniene, potrivit lui *Vianu*, valorile reprezintă un ideal/scop al subiectului, o lume ideală la care aspiră și pe care o exprimă prin creație, iar cultura este un imperiu al valorilor. Prin creație omul zidește acel câmp cultural, mediul axiologic condițional prin care exprimă aspirațiile și idealurile. Prin urmare, valorile se află *la intersecția dorințelor și nevoilor* umane prin care excelează natura axiologică a omului. Idee care se intersectează cu orientările psihanalitice ale lui *S.Freud*, care considera că prin exercițiul de sublimare și orientare a motivației spre creație are loc convertirea forțelor distructive ale „*Sinelui*” (inconștienței – *Eros* și *Thanatos*) spre creație/sublimare (forțe constructive).

Totodată, *Vianu* nu identifică valorile drept substanțe, ci ca *relații între conștiință și realitate*, proces în care primele capătă obiectivitate. Continuând raționamentele relaționiste, *Vianu* consideră că „*Valoarea este expresia ideală a unui acord între eu și lume*”, deci o relație a conștiinței subiective cu lumea obiectivă. Prin urmare, „*analiza criteriilor de grupare a valorilor ne-a arătat că fiecare valoare aparține unui sistem rațional de coordonate. O valoare poate fi reală sau personală, materială sau spirituală, mijloc sau scop, integrabilă, neintegrabilă sau integrativă, liberă sau aderentă față de suportul ei concret, perseverativă sau amplificativă prin sensul și ecoul ei în conștiința subiectului deziderativ*” [1, p.38-39]. În cele din urmă, expresia subiectivității și individualității prin creație capătă importanță socială, iar *rolul activ* al subiectului cultural este definitoriu pentru construcția culturală, idee în care remarcăm importanța și dimensiunea psihopedagogică a rolului activ al subiectului în actul cultural. Un alt aspect relevabil al considerațiilor lui *Vianu* prezumă că o valoare trebuie *nu doar gândită, dar și trăită*, însumând esențe de ordin logic și afectiv.

Ideea privind faptul că științele spiritului implică o participare activă a subiectului prin *trăire și comprehensiune* a valorii se regăsește și în cercetările gânditorului *W.Dilthey*. „*Istoria umană, cultura și creațiile spirituale, caracterizate prin temporalitate și semnificații contextuale, nu pot fi cercetate prin procedeele științelor naturii, întrucât ar însemna să reducem istoria la natură. Teoreticienii au arătat că aceste realități au drept specific ireductibil raportarea lor la valori, punându-le în raport cu omul și condiția umană. W.Dilthey va sublinia că științele spiritului se întemeiază pe „trăire și comprehensiune”, deoarece evenimentele și fenomenele din perimetrul istoriei umane și al culturii au semnificații variabile, iar înțelegerea lor necesită o altă atitudine din partea observatorului, una participativă, din care derivă interpretări și sensuri, astfel că demersul hermeneutic este obligatoriu*” [1, p.40]

Examinând conceptul „*cultură*” prin prisma evoluției istorice a dimensiunilor sale, intersecția secolelor XIX și XX consemnează „*criza în conștiința epocii*”. Cauzată de schimbarea rapidă a modurilor de gândire, experimentelor estetice și atitudinilor spirituale, dar și clătinarea fundamentelor și universalilor culturii occidentale clasice, criza epocii moderne și-a regăsit continuitatea luând amploare în postmodernitate (începând cu cea de-a doua jumătate a secolului XX). Idee ce o regăsim în tezele enunțate de *O.Spengler* în renumita lucrare „*Decăderea Occidentului*”.

Confruntată cu dezvoltarea vertiginoasă a tehnologiilor, cu paroxism și discrepanță între dezvoltarea „*științelor naturii*” și a celor ale „*spiritului*”, dispariția spiritului critic și a gândirii prin imagini (образное

мышление) în favoarea celei discursive/narative, odată cu pierderea legămintelor și fundamentelor clasice (autoconștiința spirituală), societatea postmodernă pierde și capacitatea de „a vedea” lumea în mod deplin („imaginea lumii”/ „образ мира”).

Caracterizată de efectele dezumanizării, societate axată pe consum, rătăcire „spirituală”, distrugere a codurilor ontologice, dezorientare și pseudovalori, *criza spiritualității* a epocii postmoderne devine marca și realitatea cea mai grăitoare, enunțată de cercetătorii contemporani. Ajunși la conștientizarea prejudiciilor impertinente ale genzelor culturale și artelor în speță, lumea științifică se focalizează în jurul necesității austere de resolidizare a valorilor pierdute în clasicitate. În aceste condiții, cultura înțeleasă drept forță neeconomică „suprasimbolică”, potențial progresiv și spiritual al unei societăți, ce modelează comportamentul uman, mentalități și atitudini, este singura forță în măsură de a trata „bolile” contemporaneității.

Rătăcită pe căile dezintegrării și pierderii „omului deplin”, singura posibilitate de redobândire a „feței umane” în contemporaneitate se poate realiza doar însușind lecțiile istoriei și revenind la fundamentele ontologice exprimate în universalitățile culturii occidentale clasice de la Platon la Hegel, în ideea păstrării a tot ce este obiectiv valoros în condiții noi. În căutarea noilor soluții de depășire a „crizei spirituale a timpului nostru”, analizând tezele filosofice ale lui Spengler, Keyserling, Berdeaev, Blaga remarcă: „Înclinăm în orice caz să credem că noua metafizică se va întemeia nu numai pe concepte abstracte, ci și pe plâsmuiri ale unei noi gândiri mitice. Ivirea unei noi religiozități, care ar pune personalitatea omenească în slujba dogmei de mâine, ni se pare mai mult decât firească. Nu e exclus ca etosul să se întemeieze pe stilare anonimă și cultul individualității să cadă pentru câțiva timp cu desăvârșire în desuetudine” [10, p.241].

Privind lucrurile din această perspectivă, considerăm că una dintre finalitățile primordiale ale educației contemporane actuale constă în resolidizarea valorilor universale ale culturii occidentale clasice prin instrumentele și instituțiile educației și revenirea la universalitățile axiologice înscrise de experiența umană drept imperative pentru devenirea autoconștiinței umane; or, năzuința umană încă de la originile sale a fost aceeași. Pășind pe urmele lui Hegel (Fenomenologia spiritului), meditănd asupra „spiritului absolut”, în ideea că „lumea metafizică” (cultura) este congenitală ființei umane, C.Noica remarcă: „E năzuința ultimă a omului de a trăi astfel încât tot ce-i e dat să fie și esențial, tot ce e profan să fie și sacru. La orice nivel, chiar la cele joase, omul trăiește cu năzuința aceasta: vrea ca lumea să fie însăși lumea și certitudinea sa să fie adevăr. Ce ar fi omul și ce viața sa, dacă particularul nu e și universalitate?” [11, p.293]. „Din orgoliul de a deține desfășurarea pură a spiritului absolut, ba chiar de a-i da însuflețire în realitate, omul se regăsește, cu natura și istoria, în fața unor înstrăinări ale spiritului, din care lent, de fiecare dată părând că ia lucrurile de la început, spiritul se reface în om și scrie, cu om cu tot, încă o pagină a spiritului absolut” [Ibidem, p.297].

Insistând asupra faptului că exodul din cultură ar duce la abolirea umanității ca regn, după L.Blaga, „cultura nu e un epifenomen, sau ceva contingent în raport cu omul. Ea e împlinirea omului. Ea e așa de mult împlinirea omului, încât acesta nici nu are posibilitatea de a o nega cu adevărat și efectiv, chiar dacă ar fi convins de inutilitatea și primejdiile ei. (...) Ea este expresia vizibilă a existenței umane catexohin, care este existență în mister și pentru revelare” [3, p.461].

Pe acest fundal, revenind la ideea că „școala” este cel mai important institut social care are menirea de a forma competențele axiologice ale societății, L.Cuznețov afirmă că „teleologia educației în lumea contemporană se constituie plenar pe valorile fundamentale ale *humanitasului*, atât ca valori preexistente educației, cât și ca valori produse/create de educație [7, p.69]. În acest sens, considerăm semnificative tezele cercetătoarei T.Callo privind actualitatea *educației axiologice*, originară în „*educația kantiană*” descrisă în renumitul tratat „Despre pedagogie” (1803). Formulând expresia imperativelor „școlii” și educației, cercetătoarea pune în lumină problematica educației axiologice. Provoacă teme de reflecție prin plasarea unor întrebări de actualitate, remarcă: „Ceea ce deja știa încă Kant, astăzi abia de este apreciat îndeajuns. Poate a venit timpul ca în școală să apreciem aceste lucruri știute și spuse de marele filosof?” [13, p.20]. „Poate [...] anume acum este timpul *valorii-scop* pe care Im.Kant a văzut-o ca *model viitor de educație*?” [Ibidem, p.19]. Examinând actualitatea *educației prin și pentru valori*, cercetătoarea susține: „*Competența axiologică* este capacitatea elevului de a evalua operativ noii stimuli culturali și de a-i integra sau conexează într-un sistem, capacitatea de punere în evidență a noi coduri de referință sau de descoperire a noi conexiuni în câmpul valorilor. *Conștiința axiologică* este aspectul intențional al conștiinței umane de instituire a sensului valoric pentru un obiect sau fapt imanent, este puterea conștiinței de a extrage un obiect sau eveniment din neutralitatea existenței ontice și de a le înobilă prin introducerea acestora într-un regim existențial nou, ce conferă sensuri și funcții superioare, depășirea datului real prin supraadăugarea perpetuă de calități noi la cele vechi. *Referențialul axiologic*

include totalitatea valorilor încorporate de subiect, totalitatea premiselor atitudinale și comportamentale față de valorile ce sunt actualizate în fiecare act de valorizare. Referențialul axiologic include atât elemente stabile, capitalul cultural achiziționat deja, cât și aspecte variabile, circumstanțiale [*Ibidem*, p.17].

Concluzii și recomandări

Sumarizând cele expuse, în urma analizei (epistemologice, antropologice, filosofice, pedagogice) definiției date conceptului „cultură” de numeroase mișcări și școli de gândire, considerăm drept reverențială tulpina de sens descendentă de la (Platon) Kant la Hegel relevată în clasicitate (iluminism, umanism), care a înaintat *teza universalității rațiunii umane* și a *valorilor umane universale*. Noțiune care a făcut loc cuvântului „spirit” (Geist), bazată pe două concepte inerente centrale: *valoare* (T.Vianu, L.Grünberg, W.Dilthey, V.Pâslaru) și *stil* (L.Bлага, E.H. Gombich). Or, marii gânditori ai lumii au fost univoci în ideea că **fenomenul cultural** reprezintă manifestare a spiritului uman, fiind desconggestionat din însăși definiția ființei umane și definitoriu condiției sale.

Consemnând criza culturală a postmodernității („criza în conștiința epocii”, „criza spiritualității”), considerăm drept necesități austere ale educației contemporane: (1) *resolidizarea valorilor universale* ale culturii occidentale clasice prin instrumentele și instituțiile educației; (2) revigorarea *universalilor axiologice* înscrise istoric de experiența umană în contextul noii realități de actualitate drept imperative pentru devenirea unei societăți complete. Condiții în care educația actuală a devenit un proces formal, aproape mecanic, ignorând ideea că, în fapt, „cultivarea spiritului uman”, precum și conceperea „științelor spiritului” se poate realiza doar prin *trăire și comprehensiune*, consum interior (intelectual, afectiv, atitudinal). Or, „imaginea lumii” (absolutul) poate fi revelată doar prin redobândirea „omului deplin” (idei revelate în clasicitate).

Referințe:

1. GEORGIU, G. *Filosofia culturii* [online]. Curs. Școala Națională de Studii Politice și Administrative. București, 2001. 286 p. [Accesat: 08.08.2020] Disponibil: <https://ru.scribd.com/doc/43970406/Filosofia-Culturii>
2. CALLO, T. *Școala științifică a pedagogiei transprezente*. Chișinău: Pontos, 2010. 320 p. ISBN 978-9975-51-194-0
3. BLAGA, L. *Trilogia culturii*. București: Humanitas, 2011. 502 p. ISBN: 978-973-50-2953-1
4. KROEBER, A. L., KLUCKHOHN, C., *Culture a critical review of concepts and definitions*. Cambridge, Massachusetts, U.S.A.: The museum, 1952. 223 p. OCLC Number: 427298
5. BALDWIN, J. R., FAULKNER, S. L., HECHT, M. L., LINDSLEY, S. L. *Redefining culture: conceptualizing culture across disciplines*. London: Lawrence Erlbaum Associates, 2006. 260 p. ISBN 0-8058-4235-7
6. ЛАПИНА, С.В. *Культурология: Пособие для студентов вузов*. Минск: Тетра-Системс, 2007. 496 с. ISBN 978-985-470-592-7
7. GOMBRICH, E.H. *The essential Gombrich*. Ed. de Woodfield R. London: Phaidon Press, 1996. 330 p. ISBN 0 7148 3009 7 hb
8. PÂSLARU, V. Valoare și educație axiologică: definiție și structurare. În: *Didactica Pro..., Revistă de teorie și practică educațională*, 2006, nr.1(35), p.5-10. ISSN 1810-6455
9. BLAGA, L. *Trilogia valorilor II. Gândire magică și religie*. București: Humanitas, 1996. 382 p. ISBN: 973-28-0664-8
10. BLAGA, L. *Trilogia cunoașterii*. București: Humanitas, 2013. 649 p. ISBN: 978-973-50-4174-7
11. NOICA, C. *Povestiri despre om după o carte a lui Hegel*. București: Humanitas, 2009. 307 p. ISBN 978-973-50-3384-2
12. CUZNEȚOV, L. *Filosofia și axiologia educației*: Suport de curs. Chișinău: CEP UPS „I. Creangă”, 2017. 121 p.
13. CALLO, T. Modernitatea axiologică a pedagogiei kantiene. Întoarcere în viitor. În: *Univers Pedagogic*, 2010, nr.3, p.14-20. ISSN 1811-5470

Date despre autor:

Alexandra CLAPATIUC, doctorandă, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”; profesoară la Liceul Academic de Arte Plastice „Igor Vieru”

E-mail: clapatiuc.alexandra@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4814-9627

Prezentat la 17.09.2020